

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК І ОСВІТА

М. І. Сайкевич,
кандидат економічних наук, доцент,
Житомирський національний агроєкологічний університет,
saykevich11@gmail.com

Проведено економетричний аналіз рівня соціально-економічного розвитку території, визначеного на основі критерію конкурентоспроможності. Вимірювання конкурентоспроможності здійснено на основі мультиплікативної моделі, прийнятої в ЄС. Здійснено оцінку зв'язку між рівнем соціально-економічного розвитку регіонів України та рівнем освіти зайнятих в економіці.

Ключові слова: конкурентоспроможність території, рівень освіти зайнятого населення, валовий регіональний продукт, продуктивність праці, рівень зайнятості, рівень економічної активності населення.

Категорії «інтелектуальна економіка», «інновації» вже стали звичними атрибутами наукових публікацій з питань економічного розвитку. Відставання одних країн та випереджаючий розвиток інших безпосередньо пов'язується з інтенсивністю впровадження інновацій, з кількістю нагромадженого інтелектуального капіталу, головною складовою якого є людський капітал та освіта.

Не вдаючись до пафосних речей, що Україна має стояти в одному ряду з промислово розвиненими країнами, а не плентатися у хвості цивілізації, адже частка населення з вищою освітою у нас значна, спробуємо перевірити гіпотезу про залежність між рівнем соціально-економічного розвитку території (країни, регіону) та складовими інтелектуального капіталу, зокрема освітою.

Не зважаючи на логічну очевидність даного зв'язку, емпіричних підтверджень йому в наукових публікаціях не так вже й багато [2]. Вчені намагаються пояснити парадоксальність висновків складністю врахування часових лагів в отриманні освіти та віддачі від неї, додатковим впливом на економічний розвиток досвіду, неформальних знань, вроджених здібностей людини, впливом інституційних обмежень, тощо. Варто погодитися, що на рівень соціально-економічного розвитку впливає значна кількість чинників, крім нагромадженого інтелектуального капіталу у формі освіти.

Таким чином, мету даного дослідження варто переформулювати у інший спосіб – провести економетричний аналіз залежності рівня соціально-економічного розвитку території (країни, регіону) від сукупності чинників, які очевидно (або не очевидно) визначають розвиток та встановити компліментарні умови прояву позитивного зв'язку між зазначеним розвитком та освітою. Досягнення мети потребує вирішення ряду завдань методичного та методологічного характеру. По-перше, необхідно визначити кількісну ознаку рівня соціально-економічного розвитку. По-друге, обрати чинники, які за припущенням, мають вплив на визначений критерій. По-третє, визначити перелік реальних об'єктів, на базі яких формуватиметься сукупність спостережень та база даних для аналізу. І, зрештою, виміряти з допомогою економетричного аналізу ступінь залежності рівня соціально-економічного розвитку від виділених чинників та зробити відповідні висновки.

Встановлення кількісної ознаки рівня соціально-економічного розвитку території безумовно, є проблемою методологічного характеру. Наслідуючи традиції сучасних наукових публікацій найбільш привабливим терміном для критерію соціально-економічного розвитку території варто визнати «конкурентоспроможність». Але маємо погодити-

ся з Еріком Райнертом, що стосовно території (країни, регіону) цей термін є настільки ж змістовним, наскільки туманним. Залежно від обставин, він може означати різні речі, подекуди, протилежні, як то високі доходи населення проти низьких витрат та зарплат виробників [6]. Критикуючи цей термін на національному рівні М. Портер зауважив, що «єдина зрозуміла концепція конкурентоспроможності на національному рівні – це продуктивність» [3].

Словами професора Гарвардської школи бізнесу Брюса Скотта, конкурентоспроможність країни визначається її здатністю виробляти продукти, що можуть конкурувати з закордонними, і при цьому, зберігати та примножувати свій реальний дохід [7].

Не будемо заперечувати популярність терміну «конкурентоспроможність» та його перспективність для характеристики рівня соціально-економічного розвитку території та використаємо його в цілях даного дослідження. Натомість, вимірником конкуренто-спроможності оберемо продуктивність, т.т. здатність генерувати вартість, яка розподіляється на 1 особу населення. Таку модель оцінки конкурентоспроможності у 2003 р. було презентовано у Звіті з конкурентоспроможності ЄС [5].

Складовими конкурентоспроможності території, згідно методики ЄС, є фактори продуктивності праці за 1 відпрацьовану годину, рівень використання фонду робочого часу одним працівником, рівень зайнятості економічно активного населення та рівень економічної активності всього населення території. Саме ці чинники в першу чергу впливають на конкурентоспроможність, а отже, на рівень соціально-економічного розвитку.

Інші «менш очевидні» фактори впливу на конкурентоспроможність, будемо залучати до аналізу, так би мовити, «по ходу п'єси». До їх складу, виходячи з основної тези даного дослідження, маємо включити рівень освіти зайня-

того населення, а також рівень доходів зайнятих працівників у формі заробітної плати.

Тепер, зрештою, окреслимо необхідну сукупність спостережень. Оскільки ми не беремо до уваги інституційні чинники розвитку (а їх важливість не можна ігнорувати), сукупність спостережень має складатися з одиниць, які функціонують в однаковому інституційному середовищі і відрізняються між собою лише за ознаками, що обрані нами як фактори впливу. Зазначеним вимогам задовольняють регіони України.

Спираючись на дані статистичних спостережень Державної служби статистики, сформуємо інформаційну базу нашого дослідження. Для побудови мультиплікативної моделі оцінки конкурентоспроможності регіонів України нам потрібні числові значення наступних показників: валовий регіональний продукт, загальна чисельність наявного населення, економічно активне та зайняте населення, а також відпрацьований фонд робочого часу за регіонами. Всю інформацію приведемо за 2015 рік та станом на 1 січня 2016 р. [1]. Розрахуємо необхідні відношення: вироблений ВРП на 1 особу населення (результативний показник), продуктивність праці за 1 відпрацьовану годину, фонд робочого часу, відпрацьований одним працівником, відношення зайнятих до економічно активного населення та відношення економічно активного населення до загальної чисельності наявного (табл. 1). За кожним із зазначених відношень складемо рейтинг регіонів – від найкращого до найгіршого. Лідерами за показником конкурентоспроможності регіону (стовпчик ВРП/населення) виступають м. Київ, Полтавська та Дніпропетровська обл.

За показником продуктивності праці за 1 відпрацьовану годину лідерами рейтингу виступають м. Київ, Київська та Полтавська обл. За ефективністю використання

часу одного працівника трійку лідерів складають м. Київ, Донецька та Дніпропетровська обл.

Таблиця 1

Розрахункові відношення для оцінки конкурентоспроможності регіонів України

	ВРП/ населення, тис. грн/ос.	ВРП/ час, грн/люд.год	Роб. час, відпрацьований 1 працівником, люд.год/ос.	Рівень зайнятості, люд/люд	Рівень економічної активності, люд/люд
Україна	46,50	150,21	805,10	0,91	0,42
Вінницька	37,37	131,48	674,70	0,91	0,46
Волинська	30,39	112,43	709,43	0,90	0,42
Дніпропетровська	66,12	156,51	929,34	0,93	0,49
Донецька	26,97	160,76	945,98	0,86	0,21
Житомирська	30,80	109,06	695,50	0,89	0,46
Закарпатська	22,99	105,75	527,20	0,91	0,45
Запорізька	50,79	138,06	865,77	0,90	0,47
Івано-Франківська	33,17	147,24	557,81	0,92	0,44
Київська	60,06	182,37	770,98	0,94	0,46
Кіровоградська	39,51	128,53	773,36	0,89	0,45
Луганська	10,81	102,99	756,05	0,84	0,16
Львівська	37,37	122,69	740,69	0,92	0,45
Миколаївська	41,61	140,37	674,95	0,91	0,48
Одеська	41,74	136,35	719,97	0,94	0,45
Полтавська	66,62	177,62	924,85	0,88	0,46
Рівненська	30,34	118,78	608,52	0,90	0,47
Сумська	37,34	117,02	754,96	0,90	0,47
Тернопільська	25,01	107,07	612,92	0,88	0,43
Харківська	45,92	128,98	786,42	0,93	0,49
Херсонська	30,32	112,01	645,18	0,90	0,47
Хмельницька	31,74	113,98	720,24	0,90	0,43
Черкаська	40,90	136,60	710,98	0,90	0,47
Чернівецька	20,34	99,53	506,37	0,91	0,44
Чернігівська	35,38	116,65	733,02	0,89	0,46
м. Київ	155,41	231,92	1434,40	0,93	0,50

Зауважимо, що між результативним показником – ВРП на душу населення, та зазначеними вище факторами спостерігається досить тісний кореляційний зв'язок, який є практично вдвічі сильнішим, ніж між результативним показником та рівнем зайнятості чи рівнем економічної активності (0,87 проти 0,46). Логічно припустити, що високий рівень віддачі від 1 зайнятого визначається рівнем його освіти. (табл. 2).

Таблиця 2

Додаткові показники для оцінки конкурентоспроможності регіонів України

	Частка осіб з вищою освітою (повною та базовою) у складі зайнятих, %	Середньомісячна ЗП штатного працівника, грн.
Україна	33,23	4195
Вінницька	28,63	3396
Волинська	28,77	3291
Дніпропетровська	28,34	4366
Донецька	27,50	4980
Житомирська	25,82	3271
Закарпатська	22,67	3381
Запорізька	32,96	4200
Івано-Франківська	28,26	3402
Київська	33,37	4153
Кіровоградська	30,20	3282
Луганська	30,43	3427
Львівська	35,58	3646
Миколаївська	30,39	3984
Одеська	34,47	3897
Полтавська	31,58	3783
Рівненська	25,38	3573
Сумська	26,65	3449
Тернопільська	39,29	2994
Харківська	40,25	3697
Херсонська	21,40	3123
Хмельницька	31,79	3371
Черкаська	27,16	3360
Чернівецька	23,23	3050
Чернігівська	29,91	3295
м. Київ	62,20	6732

Дійсно, маємо позитивну кореляційну залежність між показником ВРП на душу населення та питомою вагою осіб з вищою освітою (повною та базовою) у складі зайнятих – 0,8. Трійку лідерів серед регіонів України за цим показником складають м. Київ, Харківська та Тернопільська обл. Зауважимо, що освіта визначає не тільки рівень «професійної майстерності», але і дисципліну та організованість працівників. Безпосередньо кореляція між продуктивністю праці за годину та рівнем освіти є менш значною, отже, особи з вищою освітою створюють більшу вартість ще й тому, що здатні більш ефективно використовувати річний фонд робочого часу.

Водночас, статистичний аналіз показує, що серед 10 регіонів – лідерів за показником ВРП на душу населення є лише 6, які входять до топ-10 за питомою вагою осіб з вищою освітою у складі зайнятих. Отже, говорити про те, що саме рівень освіти є запорукою високої конкурентоспроможності регіону немає достатньо підстав.

Тепер розглянемо конкурентоспроможність регіонів з позиції, якої дотримуються Е. Райнерт та Б.Скотт, т.т. з позиції доходів найманих працівників. Порівняємо регіони за показниками ВРП на душу населення та середньомісячною заробітною платою 1 працівника. Аналіз засвідчує високий рівень кореляційної залежності – 0,84 між цими показниками.

Отже, середній рівень заробітної плати в регіоні, так само як і показник ВРП на душу населення, можна використовувати як оцінки конкурентоспроможності регіону та критерій соціально-економічного розвитку. Водночас, рівень освіти зайнятих в економіці осіб не завжди може виступати надійним індикатором рівня розвитку. Залежність між рівнем освіти та конкурентоспроможністю чи рівнем заробітної плати є значно слабшою.

Пояснення зазначеної патології може бути знайдене на базі гіпотези вже згаданого Е. Райнерта, який перекоонує, що значно більший вплив на соціально-економічний розвиток країни, порівняно з іншими галузями, відіграє промисловість. Точніше, вид діяльності із зростаючою віддачею, неціновою конкуренцією, можливістю отримувати монопольну ренту та здатністю генерувати кумулятивний вплив на інші сфери через вищу платоспроможність, більш інтенсивний попит, щільніші зв'язки для передачі знань.

Важливим напрямом подальших досліджень має стати відшукування способів кількісної оцінки міри віддачі від масштабу та аналіз впливу інтелектуального капіталу в галузях з відповідною віддачею на економічний розвиток.

Список використаних джерел:

1. Економічна активність населення України 2015: Стат. збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 201 с.

2. Кучеренко Д. Г. Стратегії розвитку освітніх систем країн світу/ Д. Г. Кучеренко, О. В. Мартинюк: Монографія. – К.: ІПК ДСЗУ, 2011. – 312 с. – С. 20

3. Портер М. Конкуренція / Майк Портер / пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. – 608 с. – С. 212

4. Райнерг Э. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными [Текст] / Эрик Райнерт / пер. с англ. Н.Автономовой; под ред В.Автомова. – М.: Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2011. – 384 с.

5. European competitiveness report 2003 SEC (2003) Commission staff working document. Luxemburg, 2003. // ec.europa.eu/DocsRoom/documents/3020/attachments/1/translations/en/renditions/pdf

6. Reinert E.S. Competitiveness and its predecessors – a 500 year cross-national perspective /E.S.Reinert // Structural Change and Economic Dynamics, 1995. – Vol. 6. – pp. 23-42

7. Scott, Bruce R. Competitiveness: Self-Help for a Worsening Problem / Scott, Bruce R. // Harvard Business Review. – 1989. – № 4 (July–August). – pp. 115–121.